

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Cilt: 1 Sayı: 1 Yıl: 2010

AVRASYA'DA DEĞİŞEN DENGELER ÜZERİNDE OYNANAN KÜRESEL OYUNLAR
GLOBAL TRICKS WHICH ON CHANGING BALANCES IN EURASIA

Ergin AYAN*

Özet

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden ve SSCB'nin dağılmasından sonra Avrasya coğrafyasında yeni siyasal oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu coğrafyanın jeo-stratejik konumu ve sahip olduğu enerji kaynakları, küresel güçlerin nüfuz mücadelesine girişmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda bölge dünyanın en az istikrarlı bölgesi haline getirilmiştir. Küresel güç odaklarının bölge üzerinde tatbik etmeye çalıştıkları stratejiye "Büyük Oyun" adı verilmektedir. Amerikan fikir babalarından Zbigniew Brzezinski'nin kitabına ad olarak koyduğu "Büyük Satranç Tahtası" da aslında bu büyük oyunun oynanacağı zemini ifade etmektedir. Bu araştırmada 1991 sonrası Avrasya coğrafyasında değişen güç dengeleri çerçevesinde Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin konumlarını ele aldık. Bu ülkelerin tarihsel evrimine etki edecek olan güçlerin oyunlarını anlamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, ABD, Küreselleşme, Çin, Enerji.

Abstract

After the Cold War, which started after World War II, and disintegration of USSR new political formations has emerged in Eurasia. Geo-strategic location and energy resources of this region led global powers to a power struggle. As a result, this region has been made the least stable region of the world. The strategy which Global Powers trying to apply on this region is called: "The Great Game". Actually, American ideolog Zbigniew Brzezinski's book's title: "The Grand Chess Board", indicates the playground of this game. In this research we discussed Caucasion and Middle Asien countries position concerning the changing of balance of power in Euroasia after 1991. And we tried to understand the powers which will effect these countries historical evolution.

Key Words: Eurasia, USA, Globalisation, China, Energy

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Tarih 'geçmiş' demek olmadığı gibi, günümüze ulaşılabilmiş belgelere dayanarak geçmişin belirli parçalarının yeniden kurulmasıdır. Bu parçalar, onları yeniden kuran tarihçinin bugünkü koşullarıyla şu ya da bu şekilde bağlantılı olanlardır.

Tarihin kendisini meydana getirmede kullandığı araçlar sorusu bizi tarihin görünüşünün ta kendisine götürür. Strateji ve siyaset daha içsel kavramlar olmalarına karşın, bunların araçları tarihin dışsal görünümüleri olarak ortaya çıkarlar. Tarihe atfedilen daha ilk nazarda, toplumların ihtiyaçlarından, tutkularından, alaka ve menfaatlerinden, ulaşmak istedikleri ülkülerinden, şahsiyet ve kabiliyetlerinden doğan davranışlarını görmek mümkündür. Tarihsel süreçteki egemenlik oyununda, yetkiler bu davranışların elindedir. Toplumlar, kısmen daha genel ülkelere yönelirler ve vatan-millet sevgisi gibi yüce hasletler de bu ülkülerin içerisinde girer. Bu araçlar ve onların tesir alanlarında tarihin yapılmasının ancak bu hasletler biçiminde gerçekleştiğini görebiliriz. Tarihin yaşanmasında tutkular, zaaf, menfaatler, kültürel tatmin en güçlü saiklerdir. Bunların gücü, adalet ve ahlak anlayışlarına aldırılmalarında ve tutkularında var olan doğal şiddet eğiliminin, düzen, ölçü, adalet ve ahlak gibi onlara göre sıkıcı olan disiplinlere baskın çıkmasındadır.

Ulusların tarihsel süreçteki oyunlarını seyrettiğimizde, şiddet ürünlerini ve ülkülerin çevresinde toplanan mantıksızlığın doğurduğu sonuçları tarih içinde göz önünde bulundurduğumuzda en ileri imparatorlukların, medeniyetlerin çöküşüne şahit olduğumuzda içimizdeki erdemler ya baş kaldırır ya da duygularımız yepyeni bir geleceğe doğru yelken açar. Fazla abartmadan uygarlıkların en doruk noktalarında uğramış oldukları yıkımları, doğru orantılı bir denklemle kavrayarak ya avuntu ya da tedirginlik hissedebiliriz. Bu duygulardan sıyrılmak için “artık olan olmuş, yapabilecek bir şey yok” diyebiliriz. Sonra bu tür düşünmenin ortaya çıkarabileceği açmazdan tekrar tarih sürecine intikal ederiz. Geçmiş için üzülme ya da sevinme-gururlanma değil de etkin olmamızı buyuran ülkülerimize dönmemiz gerektiğini fark ederiz. Bir köşede veya kıyıda sakin ve güven içinde durup, uzaklardaki karmaşık tarihsel sorunlar kümesini seyreden ülkülerimizle yüzleşiriz. Tarihe birilerinin mutluluğu için birilerinin kurban edildiği bir mezbaha gözüyle baktığımızda, bu kurbanların kime ve hangi amaca kurban edildikleri sorusu zihnimizi kurcalar. Buradan itibaren araştırmamızın genel olarak başlangıcını oluşturan soruna geçiyoruz.

Avrasya Satranç Tahtasında 'Büyük Oyun' Kavramı

Orta Asya'nın iştah kabartan stratejik zenginlikleri her türlü büyük oyuna katılmak isteyen tekil aktörler ortaya çıkarır.

Gerek Avrupa'nın ve gerekse ABD'nin 21. yüzyıldaki petrol ve gaz ihtiyacını karşılamada, Hazar bölgesinin petrol ve doğalgaz kaynaklarının sahip olduğu hayati önemine bilinen bir gerçektir. Günümüzde bu mühim enerji kaynaklarının aranıp üretilmesi süreçlerinde olduğu kadar, uluslar arası pazara ulaştırılmaları konusunda da büyük bir rekabet söz konusudur. Bu rekabet bölgesel ve küresel güç çekişmelerinde zincirin en önemli halkasını oluşturmaktadır. Hazar bölgesinin önümüzdeki 20 yıl içinde ham petrol dış satım potansiyelinin hızla artacağı düşünülmektedir. Bugün toplam ham petrol üretiminin yaklaşık %35'ini dış satıma ayıran Hazar bölgesinde söz konusu oranın 2010 yılında %60'lara ulaşması beklenmektedir. Hazar kaynaklarının uluslar arası pazara ulaştırılmasının önünde-

ki en büyük engel, mevcut dış satım hatlarının denetiminin neredeyse tamamının Rusya Federasyonu'nun elinde olmasıdır¹. Bu nedenle Hazar bölgesi, Sovyetlerin dağılışından sonra ortaya çıkan yeni jeopolitik denklemde bölgesel ve küresel güçlerin en çok nüfuz mücadelesine giriştiği bölgelerin başında gelmektedir². Son yıllarda, bölgede oynanan oyun o kadar büyüktür ki, Rudyard Kipling³'in, İngiltere ve Rusya'nın 19. yüzyılda Afganistan üzerinde yaşadığı çekişmeyi anlatmak için kullandığı "Büyük Oyun" adlandırmasına atıfla "Yeni Büyük Oyun" olarak da nitelendirildi⁴. Enerji yüzünden güçlü devletlerin bölgeye müdahalesinin yanında, Hazar Denizi'ne komşu ülkeler arasında zaman zaman gerginlikler yaşandığını görebilmekteyiz. Buna en güzel örnek olarak 23 Temmuz 2001 tarihindeki İran'ın Azerbaycan'ın hava sahasını ihlal etmesini gösterebiliriz. Olay 26-27 Temmuz günlerinde de, İran hava kuvvetlerine ait bir uçağın, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sahası içerisinde "Alev" petrol yatağında araştırma yapan gemilerin üzerinde uçuş yapması ile tekrarlandı. Ayrıca, İran'a ait bir geminin, sahanın terk edilmesi yönünde Azeri gemilerini uyardığı da basında yer almıştır. Bu olaylar, Azerbaycan tarafından üç kez başbakanlığa çağrılan İran'ın Bakü büyükelçisine nota verilmesiyle son bulmuştur⁵. Bu olaylardan anlaşılıyor ki, güçlü devletlerin nüfuz mücadelesinin bir sonucu olarak Kafkaslar, dünyanın en az istikrarlı bölgelerinden biri haline getirilmiştir. İstikrarsızlık sebebi olarak şunları belirtebiliriz: Rusya'nın Pirimakov Doktrini⁶ adı verilen Avrasyacılık politikasına ilişkin belirsizlikler, Karabağ'daki henüz çözüme ulaştırılmamış Azerbaycan-Ermenistan çatışması, Çeçenistan'ın işgali, Rus-Gürcü çatışması hep bölgede hassas bir durum oluşturmaktadır. Birçok etnik-ayrılıkçı grup arasındaki çatışmalar kolayca alevlenebilir durumdadır, ayrıca Afganistan'daki savaş ve Tacikistan'daki karışıklık, bölgenin potansiyel şiddet içerdiğini göstermektedir.

Brzezinski'nin çalışmaları sonucu ABD Başkanı Jimmy Carter, Ocak 1980'de yaptığı "Ulusa Sesleniş" konuşmasında, doktrinden şöyle söz etmiştir: "*Şunu çok açık bir biçimde ifade etmeliyim ki, Körfez bölgesini kontrol için dışardan bir güç girişimi olduğunda ABD'nin yaşamsal çıkarlarına bir saldırı olarak kabul edilecek ve bu saldırıya askeri güç kullanmak dâhil bütün olanaklarla karşılık verilecektir.*". Başkan Carter'ın bu yaşamsal açıklamasından üç yıl kadar sonra, Ocak 1983'te, Carter'ın "Güneybatı Asya Doktrini" yürürlüğe girdi. Çünkü Carter; Güneybatı Asya, Kızıldeniz ve Afrika boynuzuna kadar ülkelerin

¹ Örgen Uğurlu, **Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 273 vd. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/2151.pdf>.

² Sinan Ogan, www.turksam.org (17.07.2004)

³ 1865-1936 yılları arasında yaşamış bir İngiliz edebiyatçı ve şairdir.

⁴ Barış Şanlı, "Kafkasya'da Enerjinin Yeni Jeopolitiği", **Anlayış Dergisi**, Eylül 2003, s. 50.

⁵ "Hazar'da Tehlikeli Oyun", **Akşam Gazetesi**, 01 Ağustos 2001.

⁶ Avrasyacı yaklaşımın unsurlarının resmi politikada zirveye çıktığı zaman Yevgeni Primakov'un önce dışişleri bakanı ve ardından da başbakan olduğu Ocak 1996-Mayıs 1999 dönemidir. Bu dönemde dış politikaya egemen olan *Primakov Doktrini*, özünde Rusya'nın sadece bir gücün kontrolü altındaki tek kutuplu uluslar arası düzenine karşı önleyici rolü üzerine kurulmuştur. Primakov, çeşitli konuşma, mülakat, makale ve basın konferanslarında Soğuk Savaş sonrası dönemi dünyasını ABD, Rusya (BDT ülkeleriyle birlikte), Avrupa Birliği, Çin, Japonya, ASEAN ve Latin Amerika olarak sınıflandırmıştır. Primakov'un dünya görüşü içinde fiili egemen rolüne rağmen ABD tek süper güç olarak kabul edilmemektedir. Primakov'un çok kutuplu sistem modelinde ABD'nin uluslar arası gücünü sulandırma çabası vardır. Model Rusya-Çin stratejik işbirliğine İran'ın da ortak alınarak karşı kutup oluşturmaya öngörmektedir. Primakov bu işbirliğinin Körfezde ve Tayvan boğazında ABD'ye meydan okuyabileceğini savunmuştur. Orta Asya ve Kafkasya'nın Rusya'nın etki alanında kalmasını isteyen Primakov, BDT ülkelerinin Rusya'ya entegre olmasını, Beyaz Rusya ile ittifakı desteklemiş ve Rusya'nın eski Sovyet mekanında güç kullanmasını savunmuştur. Bk. Nazım Cafersoy, "Rusya'da (Yeni) Avrasyacılık Akımı", <http://www.turksam.org/tr/yazdir700.html>.

sorumluluğunu yüklemek üzere ABD Merkezi Kuvvetler Komutanlığı'nın kurulduğunu ve komutanlık karargâhı olarak Mac Dil Hava Üssü'nün tahsis edildiğini açıkladı. 1980'lerin sonuna doğru, NATO'nun takviyeli siyasi komite toplantılarında, fikir babalığını Henry Kissinger'in yaptığı bir "Avrasya Projesi" tartışmaya açılmıştır. Böylece proje, Hazar ve Ortadoğu bölgesi petrol ve doğalgazını birleştiren bir proje olarak gündeme sokulmuş oluyordu. "Güneybatı Asya Doktrini"ne yönelik çalışmalar, 1991 Körfez Savaşı'nın ardından yeniden hızlanmıştır. O zaman da Wohlstetter, Baba Bush'un danışmanıydı ve Dick Cheney de savunma bakanıydı. Richard Perle ve Paul Wolfowitz de devredebildiler⁷.

1997 yılında Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*⁸ adlı kitabında "Avrasya dikedörtgeni" kavramını ortaya attı ve bunu "Avrasya stratejisi" olarak ileri sürdü. Önceki imparatorluklardan farklı olarak bu dev küresel sistem hiyerarşik bir piramit değildir. Bunun yerine ABD, birbirine bağlı bir evrenin merkezinde durmaktadır. ABD'nin küresel egemenliğini devam ettirebilmesi, ekonomik üstünlüğüne ve bu ekonomik ilişkiler sistemini etkin bir şekilde yönlendirmesine bağlıdır. ABD'nin iktisadi egemenliğini devam ettirebilmesinde petrol, doğalgaz ve diğer değerli kaynakların merkezi durumundaki Ortadoğu ve Orta Asya bölgesine nüfuz edebilmesi şarttır. Bu yüzden Büyük Ortadoğu Projesi'nde Ortadoğu ve Orta Asya bir bütün olarak gösterilir⁹.

ABD'nin Donald Rumsfeld, Dick Cheney, Paul Wolfowitz, Richard Perle ve William Kristol öncülüğünde 1997'de oluşturduğu "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (PNAC)" aslında; ABD kongresinin 1957'de kabul ettiği Ortadoğu'da barış ve istikrarı koruma başlığını taşıyan Eisenhower Doktrini olarak anılan karardan farklı değildir¹⁰. Bu doktrin 1953 yılından itibaren sekiz sene ABD Başkanlığı yapan Dwight Eisenhower'ın 5 Ocak 1957'de kongreye gönderdiği yetki talebi isteğidir. Temsilciler Kurulu 30 Ocak'ta senatoda doktrini kabul etmiştir. Bu maddeler;

- Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak.
- Bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım yapmak.
- Bu ülkelerin istemeleri şartıyla, milletler arası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında, Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılması¹¹.

Görüldüğü gibi Eisenhower doktrinindeki kararlar 1997 yılındaki Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'yle ilkel olarak hemen hemen birebir örtüşmektedir. Önceki zamanların aksine 21. asır dünyasında milletlerarası politikalar önce tezler/kurgular üzerinde şekillendirilip akademiklerde yazılıyor, dışişlerince söyleniyor, genelkurmaylarca yerinde tatbik ediliyor.

1991 yılında Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri, iki farklı tarihsel sürecin başlangıç noktasını teşkil etmiştir. İlki Kazakistan, Kır-

⁷ "Güneybatı Asya Doktrini-Prof. Albert Wohlstetter |Gelişimi ve Doğurduğu Sonuçlar", <http://www.68aksaray.gen.tr/forum/guneybati-asya-doktrini-t5179.html?s=eb4071a00cecc6c6b0001a0100dba0eca&p=9073>

⁸ Z. Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2005.

⁹Sevinç Curul, "Yeni Dünya Düzeninin Yeni Gerçeği; Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu Neresidir?", <http://turkesen.com/arastirma.html>.

¹⁰Yalçın Güran, "Büyük Ortadoğu Projesinin (BOP) Kime Yararı var?", <http://www.Yalcinguran.com/2008/byk-ortadou-projesinin-bop-kime-ne.html>.

¹¹Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2004, s. 501; Geniş bilgi için bk. Ergin Ayan, *Ortadoğu'da Yap-Boz*, Karadeniz Dergi Yayınları, Ankara 2010, s. 42.

gızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da ulusal devletlerin inşası, diğeri ise söz konusu ülkelerin sınırları dâhilinde yeni bir bütünlüğün yani Orta Asya Bölgesi'nin oluşmasıdır. Ülke liderlerinin coğrafi bölge olarak Orta Asya terimini kabul etmeleri, aynı zamanda, onların eski Sovyet geçmişinden uzaklaşma çabalarını ve aynı sorunları paylaşan ülkeler olarak aralarındaki yakınlığı yansıtmaktadır¹². Bu ülkelerin Çin, Hindistan, Afganistan, İran gibi uluslararası dengeler açısından stratejik ülkelere komşu olmaları, önemlerini arttırıyor. Bilhassa ABD, Rusya ve son yıllarda da Çin'in stratejik manevraları, Orta Asya halklarının refah ve huzurunu doğrudan etkiliyor. Bu ülkelerde meydana gelen insan hakları ihlallerinin ve insani durumun siyasi liderlerin diplomatik manevralarıyla olan doğrudan ilişkisi, bölgedeki dengeleri anlamayı mecbur kılıyor.

Avrasya'da Yeni Jeopolitik Olgular “Var Olmanın Tarihsel Süreci”

Tarihçiliğin zorluğunun temelinde zamanı doğrusal bir şekilde, kesintisiz tek bir ölçek olarak kavrayışı yatmaktadır. Zira olgular tarihinin elinde hazır değildir. Her geçen gün tarih bilgisine yeni olgular eklenir.

Kafkasya ve Orta Asya'da 1991-2001 arasında yaşanan bir boşluk dönemi, Avrasya'daki güç dağılımı çerçevesinde ABD'nin küresel egemenliğini tehdit altına sokmuştur. Bu nedenle 11 Eylül sonrası gelişen süreçte ABD, Orta Asya'ya yerleşmiştir. Zira, 11 Eylül öncesi ABD'nin, kendisi için, bölgede gördüğü tehlike şu olmuştur: Bu iki orta alan, Avrasya'nın güçlü devletleri olan Rusya, İran, Çin, Hindistan ve Pakistan'ın tehdidi altındaydı. Putin'le birlikte Rusya güçlenmiş ve neo-emperyal arayışlar içine girmişti. Çin'in güçlenmesi yeni bir olgu değildi, “ejderhanın uyanışı” adı verilen bu durum son on yıla damgasını vurmuştu. Hindistan, hızla artan nüfusu ve nükleer gücüyle giderek büyüyen bir tehditti. Pakistan, keza bölgede zaman zaman etkili olabilen nükleer bir gücü. İran ise hem Kafkasya'da hem Türkistan'da etkisi bulunan bir şer ülkesiydi. Bu devletlerin Avrasya'da güç ve etkinliklerini artırmaları ve orta alanları nüfuzları altına almaları sonucunda birbirlerine komşu olmaları durumunda kötü sonuçlar doğabilirdi. Bütün bu ihtimalleri göz önünde bulunduran ABD, 11 Eylül sonrası süreçte orta alanlara yerleşerek bu güçlerin nüfuzlarını orta alana sarkıtmalarını ve birbirleriyle komşu olmalarını engellemek, onları bu alandan uzak tutarak kendi bölgeselliklerine hapsedmek istedi. Mahiyeti farklı da olsa bu strateji mantık itibarıyla Çevreleme Politikası'nı hatırlatmakta; fakat bu defa süper güç tek yönlü bir kuşatma hareketi yerine orta alanı işgal ederek çevredeki heveslileri kendi köşelerine hapsedmeyi hedefleyen bir sıkıştırma hareketi izlemektedir. Çünkü Orta Asya'daki bir ABD varlığı, Avrasya'daki bölgesel güçlere bağımlı olmaksızın ancak Kafkasya'dan beslenerek ayakta kalabilir. Bu yüzden Kafkasya'nın Batı'yla ve Orta Asya'yla ulaşımının sağlıklı ve verimli bir şekilde temin edilebilmesi ABD açısından zaruridir¹³.

Afganistan'a müdahalesini bahane ederek Özbekistan ve Kırgızistan'daki hava üslerine yerleşen ABD, bölge politikasını güvenlik, enerji ve demokrasi ekseninde şekillendirmeye devam ediyor. ABD'nin İslâmcı terör tanımlamasını başlangıçta kendi çıkarlarına uygun bulan ve özellikle Kafkasya'daki siyasal tutumunu bu söyleme eklemlenerek meşrulaştırmaya çalışan Rusya, terörizm karşıtı koalisyonun önemli bir aktörü olarak karşımıza

¹² Şatlık Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, Gökkuşbe Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 65.

¹³ Kamil Ağacan, “ABD'nin Gürcistan'a Asker Göndermesi: Terörle Mücadelede Üçüncü Cephe mi, Yoksa Köprü Başının Tutulması mı?”, **Stratejik Analiz**, Nisan 2002, s.71.

çıkmaktaydı. Bu çerçevede ABD ile Rusya liderleri karşılıklı ziyaretlerinde yeni stratejik ilişkilerini dostluk, işbirliği, ortak değerler, güven, açıklık gibi kavramlarla temellendirdiler. İki taraf da, Orta Asya ve Kafkaslar'da yaşayan ulusların istikrar, egemenlik ve toprak bütünlüğünü sağlamak istediğini ortaya koydu. Ancak ABD'nin bölgede kullandığı yeni hava üsleri, Hazar petrollerini Rusya ve İran'ı bertaraf edecek ve Gürcistan-Türkiye üzerinden batı pazarlarına ulaştıracak Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı'na olan desteği ve Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da ard arda ortaya çıkan liberal tandanslı devrimlerle Orta Asya'da artan nüfuzu, Rusya'yı tedirgin etmeye başladı. Rusya, son yıllarda Çin, Hindistan ve Orta Asya ülkeleri ile gerek ikili düzeyde, gerekse bölgesel platformlarda gerçekleştirmeye çalıştığı ekonomik, siyasi ve askeri işbirliği ile bölgedeki ABD nüfuzunu azaltma çabasını sürdürüyor. Zira Rusya ve Çin, 2005'te Kırgızistan'da meydana gelen ve Askar Akayev'i¹⁴ deviren harekete müdahale edememiş olmaktan endişe duymuşlardı. Olayların ardından bölgedeki kontrollerini artırma çabalarına hız verdiler. Aksi bir durum, ABD hegemonyasının Asya'nın merkezinde taht kurması ve ABD'nin Rusya ile Çin'e sınır komşusu olması anlamına geliyor. Bilhassa Rusya, ABD'nin bölgedeki stratejik amaçlarından rahatsızlık duyuyor ve Orta Asya'yı kendi liderliğinde adeta tek bir çatı altında birleştirmek istiyor¹⁵.

2005'deki olaylar öncesinde, ABD Kırgızistan'da askeri gücünü artırmak için hava gözetleme E-3 keşif uçakları (AWACS) konuşlandırmayı planlamıştı. Bu durum Rusya ve Çin'in tepkisini çekmişti. 2010 yılının başında da ABD Kırgızistan'ın güneyinde bir askeri eğitim merkezi kurmayı planlamıştı ve kuzeydeki askeri üs ile birlikte ABD'nin Kırgızistan'daki gücünü pekiştirecekti. Bu gelişme doğal olarak Rusya'nın tepkisini çekmektedir. Mart 2010'dan itibaren Rusya medyası tarafından Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in yolsuzlukları hakkında yoğun eleştiriler yazılmaya başlanmıştı. Bunun üzerine Kırgızistan Rusya'ya diplomatik nota vererek Rusya medyasının cumhurbaşkanı ailesine yönelik karalama kampanyasını protesto etmişti. Dolayısıyla 8 Nisan 2010'da sivil bir ayaklanmayla mevcut Cumhurbaşkanı Bakiyev'in devrilmesi şimdilik Rusya'nın lehine olmuştur. Dolaylı olarak Çin'in de bölgedeki çıkarlarına uymaktadır. Neticede Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev aynen devrik Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in kaderini paylaşmış ve başkentten kaçmıştır, ancak Askar Akayev gibi Moskova'ya değil. Çin Kırgızistan'da askeri güç konuşlandırmadığı halde Kırgızistan ile terörizmle mücadele ya da Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde devamlı askeri tatbikat ve diğer güvenlik güçleri arasındaki işbirliğini arttırmaya çalışmaktadır. Ancak bu güçlerin Orta Asya ve Kırgızistan'daki çıkarları farklı olması nedeniyle bazen çıkar çatışması yaşanmaktadır. Örneğin, Şubat 2009'da Kırgız Hükümeti Rusya'dan 2 milyar dolarlık bir destek kredisi ve 150 milyon dolarlık yardım paketi sağlamıştı. Ardından Kırgız Hükümeti ABD'nin Kırgızistan'da bulunan askeri üssü kapatacağını beyan etmişti. Ancak Kırgızistan Rusya'dan bu 2 milyar dolar destek paketini alamamıştı. Bu gelişmeler doğal olarak Kırgız Hükümeti'ni hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu durumda Kırgız Hükümeti ABD ile pazarlık yapmakla ikili iliş-

¹⁴ Kırgızistan'da, 2005 Şubat ayında yapılan seçimlerde hile yapıldığı iddiası ile başlayan gerginlik 24 Mart tarihinde Devlet Başkanı Askar Akayev'in devrilmesi ile son buldu. Kırgızistan'ın ikinci büyük kenti Oş ile Calalabad'ı ele geçiren muhalifler, 24 Mart'ta düzenlenen Akayev karşıtı gösterinin ardından başkent Bişkek'teki devlet başkanlığı binasını ele geçirmişlerdi. Akayev, gösterilerin Bişkek'e sıçraması ve devlet başkanlığı binasının muhaliflerin eline geçmesi üzerine Moskova'ya kaçmıştı. Akayev'in devrilmesinden sonra başta başkent Bişkek'te olmak üzere, ülkede yağlama olayları yaşandı ve 15 kişi hayatını kaybetti. Bk. <http://www.tumgazeteler.com/?a=801405>.

¹⁵ Aslıhan Akman, "Orta Asya: ABD ile Rusya Kıskacında Orta Asya", http://www.dusuncegudem.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=462.

kilerini geliştirmeye başlamıştı. Buna benzer büyük güçlerin arasındaki çıkarlar çatışması Kırgızistan'da siyasal ve toplumsal sorunlara sebep olmaktadır¹⁶.

ŞİÖ-Denge Unsuru mu Küresel Rakip mi?

Toplumlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi istedikleri koşullarda değil, geçmişin kendilerine sunduğu belirli şartlarda yaparlar.

ABD hegemonyasını dengeleyen en önemli bölgesel güç, 2001 yılında Çin'deki bir toplantı ile kurulmuş olan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'dür. Şanghay İşbirliği Örgütü, Nisan 1996'da Çin'in sınır problemlerine çözüm getirmek için Çin ve komşu dört devletle birlikte oluşturulmuş bir platform, Haziran 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla bölgesel ekonomik ve güvenlik işbirliği örgütüne dönüşmüş uluslararası bir teşkilattir. Bu da Çin'de yer alan bir şehrin adıyla anılan ilk bölgesel örgüttür. Örgüte üye ülkeler 300 milyon metrekare toprağı kapsamakta ve Avrasya kıtasının 3/5'ine denk gelmektedir. 1.455 milyar nüfusa sahip olan bu örgüt dünya nüfusunun 1/4'ini teşkil etmektedir. 2004'te Moğolistan ve 2005'te Hindistan, Pakistan ve İran'ın da örgüte gözlemci üye ülke olarak iştirak etmesiyle adı geçen örgüt artık Avrasya'nın en büyük ekonomik ve güvenlikle ilgili bölgesel teşkilatı haline dönüşmüştür. 2005 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenen örgütün liderler toplantısında uzun yıllardır örgüte üye olmak isteyen Hindistan ile Pakistan ve 2005 yılının başında üye olma talebinde bulunan İran gözlemci ülke statüsünü kazanmıştır. Rus yorumculara göre, örgütün bölge ülkelerinin çıkarlarını sağladığı için daha esnek uygulamalar ve daha dinamik olması nedeniyle söz konusu üç ülke örgüte iştirak etmiştir. Nitekim bu üç ülke gözlemci olmasına rağmen hepsi üst düzey yetkilileri göndermiştir. Hindistan Başbakanı Natwar Singh, Pakistan Dışişleri Bakanı Şevket Aziz ve İran Cumhurbaşkanı yardımcısı Parviz Davudi toplantıya iştirak etmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü artık sadece Orta Asya'yı kapsamıyor aynı zamanda Güney Asya ve Ortadoğu bölgelerine de yayılmış durumdadır. Ancak üye ülkelerin çıkarlarının farklı olması nedeniyle ileriye dönük sıkı işbirliği yapması güç olabilir. Rusya bu platform vasıtasıyla uluslar arası siyasî gücünü artırmaya, Çin ise ekonomik ve güvenlik çıkarlarını sağlamaya çalışmaktadır. Pakistan ile Hindistan, Rusya ile Orta Asya'da enerjileri elde etmek ve güvenlik çıkarını sağlamakla birlikte ikili ilişkilerinin gelişmesi için ayrı bir ortam yaratma peşindedirler. İran ise uluslar arası güçler tarafından gelen baskıya karşı Rusya ve Çin gibi güçlerin bulunduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'nün desteğine ihtiyaç duymaktadır. Orta Asya ülkeleri ise ABD'nin aksine kendi iç siyaset işleri ile ilgilenmeyen bu dış güçlerin arasında sıkışarak kendi kaderlerini elde tutmaya çalışmaktadırlar. Buna rağmen ABD'nin olmadığı bir bölgesel örgüt giderek etki yaratmaya başlamıştır¹⁷.

Rusya, ŞİÖ aracılığıyla ABD'nin bölgedeki etkisine karşı çıkmak için çaba sarf ediyor. Rusya, ayrıca Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Belarus'un da üye olduğu Avrasya Ekonomik Birliği ile aynı ülkelerin ve Ermenistan'ın üye olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü aracılığıyla askeri ve ekonomik alanlarda kendi liderliğinde bölgedeki örgütlenmeyi sağlamaya çalışıyor. İki oluşum da Rus generalleri tarafından yönetiliyor. Rusya ayrıca askeri harcamaları arttırarak ve orduda kapsamlı reformlar gerçekleştirerek

¹⁶ Erkin Ekrem, "Kırgızistan'da Yeni Sivil darbe", **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/290/kirgizistanda-yeni-sivil-darbe.aspx>.

¹⁷ N. Hidayet Ekrem, "Orta Asya'da Güç Dengeleri: Şanghay İşbirliği Örgütü Başkanlar Toplantısı Sonrası", <http://www.turksam.org.tr/a614.html>.

Orta Asya'daki Rus etki sahasını genişletmeye çalışıyor. Bir taraftan ŞİÖ bünyesinde ortak savunma sistemi kurma çabalarını sürdürürken, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'daki askeri varlığını güçlendiriyor. Putin'in Münih Konferansı'nda ABD'nin uluslar arası politikalarına yaptığı sert eleştiriler de, Rusya'nın güç mücadelesini hızlandırdığının bir göstergesi. Putin'in 9-11 Şubat 2007'de 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşma, ABD ve NATO'ya dönük suçlamalar nedeniyle soğuk savaş ilanı olarak yorumlanarak yoğun tartışma yaratmıştı. ABD'nin Çek Cumhuriyeti ve Polonya'ya füze kalkanı projesine öfkelenen Putin'in "Soğuk Savaş sonrasında öngörülen tek kutuplu dünya da kendini gerçekleştirememiştir. Tek kutuplu dünya nedir? Tek egemenin, tek efendinin olduğu bir dünya demektir ve bunun demokrasiyle kesinlikle hiçbir ortak noktası yoktur. Bu tek devlet, en önemlisi ve en başta ABD, her yönden ulusal sınırlarının ötesine geçmiştir. Günümüz dünyasında, tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olmasının yanı sıra, aynı zamanda imkansız olduğu kanaatindeyim. Bundan daha önemlisi, model bizatihi kendisi kusurludur, çünkü esas gereği modern uygarlık için ahlaki bir temel yoktur ve olamaz" ifadeleri siyasal çevreler tarafından yeni bir soğuk savaşın ilanı tarzında yorumlanmıştır¹⁸.

ABD ile karşısında güç birliği oluşturmaya çalışan büyük güçler arasında kalan Orta Asya ülkelerinin liderleri, daimi diplomatik çabalarla iktidarlarını korumaya çalışıyorlar. Çoğu Sovyet döneminden miras kalan liderler, ABD'nin demokratik devrimlere destek ve dünya halklarını zorba yönetimlerden kurtarma söylemini çıkarlarına pek de uygun bulmadılar. Kırgızistan'ın devrik lideri Akayev'in yaşadıklarını da göz önünde bulundurarak, daha önce tehdit olarak algıladıkları Rusya ve Çin'e yaklaşmaya, ABD'den ise uzaklaşmaya başladılar. Kırgızistan'daki devrimin ardından, Orta Asya'da ABD'ye ait tek üs olarak kalan Kırgızistan'da bulunan Manas Havalimanı'ndaki Amerikan askeri tesisleri, Afganistan'daki operasyonlar için en önemli lojistik merkez olarak hizmet vermeye devam ediyordu. Akayev'in ardından devrimle iktidara gelen Kurmanbek Bakıyev, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in Ağustos 2005'teki ziyareti sırasında hava üssünün statüsünün devam edeceğinin garantisini vermişti. Ancak Bakıyev, Rusya ile ilişkilerini de dengede tutmaya gayret ediyordu. Nihayet 19 Şubat 2009'da Kırgızistan parlamentosu, Manas'taki Amerikan hava üssünün kapatılmasına yönelik hükümet kararını onayladı. Manas üssü, Afganistan'daki ABD ve NATO kuvvetlerine lojistik destek sağlanmasında hayati bir rol oynuyordu¹⁹.

Ria Novosti haber ajansı Sosyal Demokrat Partisi parlamento grup başkanı Baktıbek Beşimov'un Manas ABD üssünün Kırgızistan'ın ulusal çıkarlarını ve imajını zedelediğini söylediğini duyurmuştu. Rusya'da 3 Şubat 2009'da Rusya devlet başkanı Dmitri Medvedev'le bir araya gelen Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakıyev üssün kapatılacağı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştu. Parlamantonun aldığı kararın Rusya'nın Kırgızistan'a sağladığı 2 milyar dolarlık ucuz kredi ile ilgili olduğu iddialarını ise Moskova ve Bişkek reddetmişlerdi. Kırgızistan Dışişleri Bakanı Kadırbek Sarbayev, Batı basınında yer alan Pentagon'un Kırgızistan'la üssün geleceği konusunda görüşmelere devam ettiği konusunu yalanlamıştı. Sarbayev üssün kapatılmasının Amerika ile ilişkileri etkilemeyeceği iddiasını da yinelemişti. 2001 yılından bu yana Afganistan operasyonlarında kullanılan Manas üssü operasyon bölgesine 1,5 saatlik mesafede olması nedeni ile stratejik önem

¹⁸ "Putin'in Münih konuşması Genelkurmay'ın Sitesinde", <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=29982>; <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/02/16/gnd103.html>; "Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansı Konuşması", http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3215.

¹⁹ "ABD Üssü Kapatılmasına Meclisten Onay", <http://www.Tumgazeteler.Com/?A=4705142>.

taşıyordu. Washington ise Kırgızistan'ın kararında Rusya'nın etkili olduğuna inanıyor. Üsle ilgili anlaşmanın iptalinin ardından başta Türkiye olmak üzere Hollanda, Kanada, Yeni Zelanda, Danimarka, İspanya, Fransa, Avustralya, Güney Kore, İtalya ve Norveç'in de üsle ilgili anlaşmaları iptal edilecekti²⁰.

Kazakistan ve Türkmenistan da ABD'nin önem verdiği Orta Asya ülkeleri arasında bulunuyor. 2010 yılında İran'dan daha fazla miktarda petrol ihraç etmesi beklenen Kazakistan'ın, bu petrolün bir kısmını ABD destekli Bakü-Ceyhan petrol boru hattı ile batı pazarlarına iletmesi bekleniyor. Kazakistan, ayrıca ABD'nin isteğiyle Irak'a 27 birlik göndermişti. Bu birlikler, sembolik de olsa ABD-Kazakistan ilişkilerinde yakınlaşmaya işaret ediyordu. Ancak Kazakistan, Rusya ve Çin ile olan politik dengeleri de gözetmeye özen gösteriyor. ABD, Saparmurat Niyazov döneminde nüfuz edemediği Türkmenistan'da da Niyazov sonrası dönemi bölgedeki jeopolitik etkisi açısından bir fırsat olarak değerlendiriyor. ABD, Niyazov'un ardından 14 Şubat 2007'de göreve gelen Gurbanguli Berdimuhammedov'un ülkeyi daha önce kapalı kaldığı Batı pazarlarına açmasını umut ediyordu. Ancak Berdimuhammedov, yalnızca sağlık ve eğitim alanlarında reform yapacağını açıkladı²¹.

ABD'nin amacı, bir taraftan Afganistan'a yerleşmek için üs olarak Orta Asya ülkelerini kullanmak ve alternatif petrol ve doğalgaz rezervleri üzerindeki kontrolü sağlamak, bir taraftan da Orta Asya ülkelerinde serbest piyasa ekonomisini hakim kılarak bu pazarlara serbestçe nüfuz edebilmek. Irak'ta tanık olunanlardan sonra, ABD'nin demokratikleşme söylemini bu hedefe giderken bir araç olarak kullandığını söylemek dahi gereksiz. Rusya ise ABD hegemonyası karşısında bölge aktörlerini harekete geçirecek kendi nüfuz alanını kurma çabasında. İnsan hakları, demokratikleşme, güvenlik tehdidi ise ABD ile Rusya arasındaki mücadelede sık sık gündeme getirilen içi boşaltılmış kavramlar olarak karşımıza çıkmayı sürdürüyor²².

Kafkasya'da nüfuz mücadelesinin diğer katılımcısı da Türkiye'dir. Tarihsel, etnik ve kültürel bağlarının bulunduğu bölge, Rusya ile arasında tampon bölge oluşturması, Rusya'nın güneye, sıcak denizlere inme politikasının engellenmesi, Orta Asya cumhuriyetleri ile köprü durumunda bulunması nedeniyle Türkiye açısından da aynı stratejik öneme sahiptir. Ayrıca, Doğu Anadolu bölgesinin güvenliği, yer altı zenginliği ve petrol yatakları gibi konular açısından da hassas konuma sahiptir. Türkiye için Azerbaycan ortak dil, kültür ve tarihi paylaştığı önemli bir ülkedir. Türkiye'nin Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleriyle temasını sağlaması ve zengin doğal kaynaklara sahip olması Azerbaycan'ın önemini daha da artırmaktadır²³.

Dengesel Yapılanmalar

Tarihte olgu sayılan şeylerin çoğu aslında çıkarsamaya dayanmaktadır. Tarihçiler satır aralarını okur,

²⁰ "Kırgızistan'daki ABD Üssü Resmen Kapatıldı", <http://www.tumgazeteler.com/?a=4705063>.

²¹ <http://turkey.cri.cn.../14/1@66508.htm>

²² "Orta Asya: ABD İle Rusya Kışkacında Orta Asya", <http://www.dusuncegundem.com/content/view/462/29/>.

²³ Mehmet Gül, "Bölgesel ve Global Aktörlerin Kafkasya'ya Etkisi", *Kafkas Diasporası*, <http://www.uzunyayla.com/new/yazar.asp?yaziID=1690>; Bu konuda ayrıca bk. Aygün Askerzade, "NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2009, Sayı 20, s.1-17.

birbiriyile çelişen kimi göstergelere bakarak, gerçekte ne olup, bittiğini anlamaya çalışırlar.

Orta Asya büyük güçlerin uluslararası sistemdeki rekabeti açısından da önemli bir jeostratejik konuma sahiptir. Orta Asya'daki yeni bağımsız devletler oldukça zayıf oldukları için Çin, Rusya ve ABD gibi büyük güçlerin bölgeye nüfuz etmesi kolaylaşmaktadır. Rusya ve Çin, tarihte olduğu gibi günümüzde de Orta Asya'nın kaderi üzerinde en etkili iki büyük güçtür. Çin kısa vadede Rusya'nın Orta Asya'daki nüfuzunu kıramayacağını farkındadır ve bu çerçevede ŞİÖ bünyesinde bölgesel işbirliğine ağırlık vermektedir. Pekin bu noktada Orta Asya ülkeleri için Moskova'ya göre daha güçlü ve güvenilir bir ortak olduğu imajını vermeye çalışmaktadır. Çin aynı zamanda uluslararası alanda büyük güç statüsünü pekiştirerek bu konumunu Orta Asya'ya da yansıtmak istemektedir. Zaten Rusya'nın Orta Asya üzerindeki nüfuzu mevcut ekonomik ve sosyal sorunlarının da etkisiyle zayıflama eğilimindedir. Özbekistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) bünyesinde tüm Orta Asya ülkelerinin dahil olduğu ve terör eylemlerini engellemek için kullanılan Kolektif Güvenlik Antlaşması'ndan (CST) çekilmesi, Rus nüfuzunun azalma eğilimini yansıtmaktaydı. Ancak Özbekistan bu sefer Çin yerine başka bir rakip olan ABD'ye daha çok yakınlaşmıştı. Diğer yandan Pekin, güvenlik açısından Orta Asya'da sorun görmek istememekte ve sorunların barışçı yollardan çözümünü desteklemektedir. Bu yüzden Pekin 1992-1997 yılları arasında süren Tacik iç savaşında Rusya'nın ve BDT'nin üstlendiği misyonu desteklemiştir²⁴.

11 Eylül sonrasında ABD'nin El Kaide terör örgütüne yönelik operasyonları hem Afganistan hem de Orta Asya genelindeki Amerikan askeri varlığını artırmıştır. Tacikistan'daki askeri üslerini koruyan Rusya'nın bölgedeki askeri alandaki üstünlüğünü, 2001'den sonra Afganistan'a yerleşen ABD dengelemiştir. NATO aracılığıyla başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler Orta Asya'da askeri ve siyasi olarak daha etkili olmaya başlamışlardır. Zaten NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programı çerçevesinde kurulan Centra Bat ile Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile ortak barış gücü oluşturulmuştu. Bu çerçevede ABD, Özbekistan ve Kırgızistan'da üsler kurmuştur²⁵. Aralık 2001'de Taşkent'i ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Washington'un bölgedeki çıkarlarının Afganistan'daki çatışmalarla sınırlı olmadığını ifade etmiştir. Bu dönemde Özbekistan, ülkenin güneyindeki Hanabad hava üssünü ABD'nin kullanımına açmıştır²⁶.

Azerbaycan da NATO ile Barış İçin Ortaklık (BİO) programı çerçevesinde geniş işbirliği yapmaktadır. Bu program örgütün 1994 Brüksel Zirvesi'nde kabul edilmiştir. BİO pratik işbirliğini ve Kuzey Atlantik Konseyi'nin dayandığı demokratik değerlere bağlılığı temel almaktadır. Programın temel hedefi istikrarın korunması, tehditlerin sınırlandırılması ve güvenlik konularında Ortak devletlerle NATO arasında tarafların istekleri dikkate alınarak her ortak devlet ile özel işbirliği bağının geliştirilmesidir. BİO programının temelini her bir Ortak devletin sorumluluklarının açık olarak yazıldığı Çerçeve Belgesi oluşturmaktadır. Bu belgede genellikle Ortak devlet demokratik değerleri korumak, uluslararası hukuka uygun davranmak, BM Sözleşmesi, İnsan Hakları Sözleşmesi, Helsinki Sonuç Bildirisi, silahsızlanma ve silahların kontrolüne ilişkin uluslararası sözleşmelere bağlılık konularında üzerine sorumluluklar almaktadır. Çerçeve belgesini imza-

²⁴ Russel Ong, "China's Security Interests in Central Asia", *Central Asian Survey*, Aralık 2005, Cilt 24, Sayı 4, s. 430.

²⁵ Russel Ong, s. 434.

²⁶ J. Peter Pham, "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", *American Foreign Policy Interests*, 2006, Cilt 28, Sayı 1, s. 53.

layan devletler aynı zamanda silahlı kuvvetler üzerinde demokratik denetimin gerçekleştirilmesi amacıyla milli askeri planlama ve askeri bütçenin oluşturulması sürecinde şeffaflığın artırılması, NATO ile barış ve insani operasyonlarda ortak çalışmalar yürütülmesi için gerekli düzenlemeler yapılması yönünde de yükümlülükler üstlenmektedirler. Çerçeve belgesi aynı zamanda, NATO müttefiklerinden herhangi birinin toprak bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına, güvenliğine tehdit oluşturan Ortak devlete görüşmelerde bulunmak yükümlülüğünü vermektedir²⁷. Örgüte üye olmayan devletlerle işbirliğinin temellerini içeren bu belgeyi imzalayan devletler, kendi olanak ve hedefleri doğrultusunda faaliyet konularını seçmekte ve bu ortaklık programı çerçevesinde kullanılacak askeri ve diğer araç gereçlerine ilişkin belgeleri NATO yönetimine teslim etmektedirler. Şöyle ki, NATO ile Ortak devletlerin ilişkilerinin daha geniş esasını teşkil eden Avroutlantik İşbirliği Konseyi'nde Ortak devletlerle devamlı görüşmeler yapılmaktadır. Tüm Ortak devletler aynı zamanda Kuzey Atlantik Konseyi ile BİO programı çerçevesinde özel ilişkiler de geliştirebilir. İşbirliğinin bu iki önemli mekanizması Avroutlantik güvenlik yapısının iki temel birimleridir²⁸.

ABD'nin Orta Asya'ya yerleşmesinin radikal dini örgütleri sınırlamanın yanı sıra Rusya ve Çin'i dengeleme amacı taşıdığı hususunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır²⁹. Çin ayrıca ABD'nin Hazar enerji kaynakları için bölgede olduğunu ve Washington'un Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi projelerle hem Basra Körfezi kaynaklarına olan bağımlılığını azaltmak hem de rakip devletler olarak gördüğü Rusya ve İran'ı devre dışı bırakmak istediğini düşünmektedir. Bu yüzden 2001 sonrası ABD'nin bölgeye yerleşmesi, Çin'in Rusya ile olan işbirliğini daha da artırmıştır. ABD ve Hindistan arasındaki ilişkilerin gelişmeye başlamasıyla birlikte, Pekin Moskova ile hem ŞİÖ bünyesindeki ilişkilerini hem de petrol ve doğal gaz konusundaki ikili işbirliğini geliştirmek istemektedir³⁰. Bu çerçevede Çin, Cumhurbaşkanı Hu Jintao'nun vurguladığı gibi ŞİÖ'yü uluslararası alanda çok kutupluluğun geliştirilmesi için bir araç olarak kullanmaktadır³¹. Diğer taraftan Çin'in ŞİÖ bünyesinde kaydettiği aşama Pekin için uluslararası toplumla yeterince bütünleşmediği konusundaki endişeleri gidermeye de yaramaktadır. ŞİÖ'nün Rusya ve Çin'in politikalarındaki yerini anlayabilmek için 1990 sonrası bu iki ülke arasında kurulan stratejik ortaklığın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. 1990'lı yıllar boyunca genel olarak Rusya ve Çin'in ABD ile ilişkileri sorunlu hale gelirken Moskova ve Pekin arasındaki işbirliği artmıştır. Bu noktada siyasi, iktisadi ve güvenlik açısından Rusya ve Çin'in birbirlerine ihtiyaç duymalarının büyük etkisi olmuştur. Ayrıca Rusya, Çin ve Orta Asya ülkelerinin Sovyetler Birliği döneminden kalma sınır ihtilâflarının çözüme kavuşturulması arzusu ŞİÖ'nün kurulmasına giden süreçte önemli bir paya sahiptir³². Diğer yandan Rusya'nın Çin'in ihtiyaç duyduğu yüksek teknoloji ve ucuz silahları temini ikili ilişkileri geliştiren önemli bir unsurdu. Çin ve Rusya'yı işbirliğine iten önemli bir diğer husus da ABD'ye karşı ortak tavır alma beklentileriydi. NATO'nun Doğu Avrupa ve Karadeniz havzasına doğru genişlemesinden Rus-

²⁷ **Security Through Partnership**, Brussels, NATO 2005, s.10.

²⁸ Aygün Askerzade, s. 3 vd.

²⁹ M. Seyfettin Erol-Çiğdem Tunç, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2003, Cilt 9, Sayı 3, s. 17.

³⁰ Nilas Swanström, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", **Journal of Contemporary China**, Kasım 2005, Cilt 14, Sayı 45, s. 572.

³¹ Rosemary Foot, "Chinese Strategies in a US-hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", **International Affairs**, 2006, Cilt 82, Sayı 1, s. 86.

³² Chikahito Harada, "Russia and North-East Asia", **Adelphi Paper**, Temmuz 1997, Sayı 310, s. 37.

ya tehdit algılarına, Çin de ABD'nin insan hakları konusundaki baskısından ve Tayvan'la olan silah ticaretinden rahatsız olmaktadır³³.

Rusya ve Çin arasında kurulan 'stratejik ortaklık', 1996 sonrasında da ABD'nin tek taraflı uluslararası faaliyetleri dolayısıyla daha da kuvvetlendirilmiştir. 1999'da Amerikan-Japon güvenlik işbirliğinin kapsamının geliştirilmesi, Moskova ve Pekin'i beraber yürüttükleri çok kutupluluk politikası konusunda işbirliğini artırmalarını sağlamıştır. Moskova ve Pekin, NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesinin ve Doğu Asya'da artan Amerikan-Japon güvenlik işbirliğinin ABD'nin Rusya-Çin ikilisini çevrelemesine hizmet ettiğini düşünmekteydi³⁴.

NATO'nun 1999 yılında Yugoslavya'ya karşı Kosova'ya müdahale etmesi, Çeçenistan ve Doğu Türkistan gibi benzer azınlık sorunları bulunan Rusya ve Çin'i dış müdahale konusunda son derece olumsuz bir tutum takınmaya sevk etmiştir. Çin'e göre böyle uluslararası genel bir uygulamanın ortaya çıkması, sadece Doğu Türkistan ve Tibet konusunda kendisine yeni sorunlar çıkartmakla kalmayıp, Tayvan'ın bağımsızlığına giden süreci hızlandırabilirdi³⁵. Mevcut koşullar ŞİÖ'yü giderek Moskova ve Pekin'in Amerikan karşıtı politikalarının yürütüldüğü kurumsal bir platform haline getirmiştir. Boris Yeltsin ve Jiang Zemin'in de katıldığı ve Şanghay Beşlisi'nin 25 Ağustos 1999 tarihinde Bişkek'te gerçekleştirilen dördüncü zirvesi, Amerikan karşıtı politikaların yoğun olarak vurgulandığı bir toplantı olmuştur. Zirvede dünyadaki çok kutupluluğun önemi vurgulanırken, insan hakları ihlâli iddialarının herhangi bir ülkenin işlerine karışmak için bahane olamayacağı özellikle vurgulanmıştır³⁶. Bişkek zirvesi o zamana kadar yapılanlar içerisinde Amerikan karşıtı bir tavrın en katı şekilde sergilendiği bir toplantı haline gelmiştir.

UZAKDOĞU MİSYONU

Tarihsel nesnellğe ilişkin sorunlardan uzaklaşmak, ne geçmiş için, geçmişe sığınmakla ne de günün amaçlarını meşrulaştırmak üzere geleceğe başvurmakla mümkündür.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terörist saldırılardan sonra Washington'un Moskova ve Pekin ile ilişkileri biraz düzelmeye başlarken daha karmaşık bir şekle bürünmüştür. Bu yeni dönemde bir taraftan yakınlaşma ve işbirliği ortak söylem haline gelirken, diğer taraftan her üç büyük gücün de birbirlerine karşı eskiden beri süren güvensizlikleri hâlâ kendini hissettirmektedir. Çin, ŞİÖ bünyesinde Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile askeri işbirliğini de artırmaya devam etmektedir. 'İşbirliği 2003'ün ilk ayağı Doğu Kazakistan'da Çinli yetkililerin de hazır bulunduğu Kazak, Kırgız ve Rus kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. 'İşbirliği 2003'ün ikinci ayağı Sincan bölgesinde Çin-Kırgız antiterör tatbikatı olarak gerçekleştirilmiştir. Haziran 2003'de Taşkent'te ŞİÖ anti-terör merkezi açılmıştır. Ağustos 2005'de ise Rusya ve Çin 'Barış Misyonu 2005' adı altında Rusya'nın Vladivostok şehri ile Çin'in Shandong Yarımadası'nda yaklaşık 10.000 askeri personelin katıldığı büyük bir kara, hava ve deniz Çin-Rus tatbikatı düzenlenmiştir. Bu

³³ Chikahito Harada, s. 37.

³⁴H. J. Ellison, "Russia, Korea, and Northeast Asia", **Korea's Future and Great Powers**, University of Washington Press, 2001, s. 171.

³⁵Dru C. Gladney, "Islam in China: Accommodation or Separatism?", **The China Quarterly**, Cilt: 174, Haziran 2003, s. 452.

³⁶ H. J. Ellison, s. 181.

tatbikatın amacının Orta Asya'daki radikal dini grupları engellemenin yanı sıra ABD'nin tek taraflı davranışlarına gösterilen bir tepki olduğu açıkça beyan edilmiştir³⁷. Yine Pekin, Kazakistan ve Kırgızistan başta olmak üzere Orta Asya ülkeleriyle askeri nitelikli ikili anlaşmalar imzalamıştır³⁸. Temmuz 2005 Astana Zirvesi'nde ŞİÖ'nün bölgesel ve uluslararası alanda daha etkili bir rol oynaması için önemli kararlar alınmıştır. Bu zirvenin hemen öncesinde Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao ve Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin bir araya gelerek '21. Yüzyılda Uluslararası Sisteme Dair Ortak Bildirge'yi yayınlamışlardır. Bu bildirge iki devlet arasında 10 yıl önce eski cumhurbaşkanları Jiang Zemin ve Boris Yeltsin tarafından ilân edilen ve dünyada çok kutupluluğun gerekliliğine vurgu yapan bildirgeyle aynı özelliklere sahiptir³⁹. Böylece Çin ve Rusya'nın üst yönetimlerinde ikili işbirliğinin geliştirilmesi ve çok kutuplu bir dünya projesi konusunda herhangi bir değişim olmadığı gözlemlenmektedir. Temmuz 2005 Astana Zirvesi, ŞİÖ'nün genişlemesi açısından da tarihi bir öneme sahiptir. Bu zirvede Hindistan, Pakistan, İran ve Moğolistan'ın gözlemci üye olarak kabul edilmesiyle birlikte ŞİÖ, hem dünya nüfusunun yaklaşık yarısını kapsayan hem de Avrasya kıtasını bir blok olarak kuşatan bir mahiyete bürünmüştür. Yine Türkmenistan da ŞİÖ'ye üye olma konusuyla yakından ilgilenmektedir. Tüm bunlar bölge gelişmelerini yönlendirme açısından ŞİÖ'nün daha etkili olmasını sağlayacaktır. Astana Zirvesi'nde ortaya çıkan bu yaklaşım, Haziran 2006'deki Şanghay Zirvesi'nde de sürdürülmüştür. Hatta nükleer programı yüzünden ABD tarafından baskı uygulanan İran'ın Şanghay Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad tarafından en üst seviyede temsil edilmesi dünya kamuoyunun dikkatini yeniden ŞİÖ üzerine çekmiştir. ABD'nin Orta Asya'daki varlığının kısa sürede siyasi sonuçları da görülmeye başlamıştır. İlk olarak Mart 2005'teki 'Lale Devrimi' ile Kırgızistan'da 14 yıldır ülkeyi yöneten Cumhurbaşkanı Askar Akayev devrilmiştir. Sincan'la uzun bir sınıra sahip olan Kırgızistan'da Çin yanlısı gözükken Akayev'in devrilmesi, Pekin'i rahatsız etmiştir. Yine Akayev'i deviren muhalefetin en büyük rahatsızlığı da Akayev yönetiminin sınır düzenlemeleri sırasında Çin'e toprak tavizi vermesi olmuştur. Çin Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing, Akayev'in aniden devrilmesinden ABD'yi sorumlu tutmuştur⁴⁰. Ancak Akayev'in halefi Kurmanbek Bakiyev'in Çin ve Rusya'dan tamamen kopup ABD'ye yaklaştığı söylenemez. Bakiyev de Orta Asya dengeleri içerisinde bu üç büyük güçle ilişkilerini çok dikkatli bir şekilde sürdürmekteydi. Bakiyev Aralık 2006'da Manas Amerikan üssünün statüsünü yeniden gözden geçireceklerini açıklamıştı⁴¹. İkinci olarak, Özbekistan'ın Andican şehrinde 2005 yılında 700 kişinin ölmesi ve çok sayıda Özbek'in Kırgızistan'a sığınmasıyla sonuçlanan ayaklanmadan dolayı Taşkent yönetimi ABD'yi sorumlu tutmuştur. Andican sonrası yaşanan gelişmeler ABD'nin Özbekistan'dan stratejik olarak geri çekilmesinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Olaylar sonrasında ABD'nin Kerimov'a karşı eleştirel tavrını her geçen gün artırması, ülkedeki ABD üssünün varlığını sorgulanır hâle getirmiştir. Özbek lider kendi iktidarı için bir tehlike olarak gördüğü ABD ile kendi ölçüleri içinde mücadeleye girişmiştir. Hiç şüphesiz ki, Kerimov bu mücadeleye girişirken ABD'yi bölgede istemeyen iki büyük komşusu Rusya ve Çin'in desteğine güvenmiştir. Nitekim Taşkent'in komşuları Kerimov'un bu ümitlerini boşa çıkarmamıştır. Bu amaçla Kerimov ABD'ye karşı en büyük kozu olan kendi ülkesindeki ABD askerî üssü olan Karşı-Hanabad (K2) üssünün boşaltılması gerektiğini yüksek

³⁷ J. Peter Pham, s. 64.

³⁸ Nilas Swanström, s. 582.

³⁹ J. Peter Pham, s. 59.

⁴⁰ J. Peter Pham, s. 63

⁴¹ Roger McDermott, "Bishkek's Manas Base in Crises", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt: 3, Sayı: 228, Aralık 2006; (http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371733).

sesle dillendirmeye başlamıştır. Elbette ki, ABD'yi tek başına karşısına almak istemeyen Kerimov bu isteğine uluslararası bir nitelik kazandırmak için Şanghay İşbirliği Örgütü'nü geçerli bir zemin olarak kullanmıştır. Temmuz 2005'te Kazakistan'ın başkenti Astana'da toplanan ŞİÖ'nün sonuç bildirgesine "Afganistan'daki terörle mücadele kampanyasında aktif askerî operasyonlar tamamlanırken, üyesi olan ülkelerdeki geçici altyapının kullanımının ve askerî varlığın sona ermesi için tarih belirlenmesini talep eder" ifadesi sokularak ABD üsleri resmen bölgeden gönderilmek istenmiştir. Kerimov bu süreçte en güvendiği komşuları Çin ve Rusya'nın desteğini almak için önce Çin, ardından da Rusya liderleri ile görüşerek ortak memorandumlara imzalamıştır. Sonuç olarak Andican olayları öncesinde Özbekistan yönetimi Hanabad'daki Amerikan üssüne gece uçuşları konusunda kısıtlama getirmiş fakat olayların ardından ŞİÖ'nün aldığı karar kapsamında üssün 90 gün içinde boşaltılmasını talep etmiştir⁴². Andican olaylarının 11 Eylül sonrası değişen Avrasya dengeleri ve Çin-Orta Asya ilişkileri üzerinden henüz iki ay geçmeden Rusya ve Özbekistan anti-terör tatbikatı düzenlemiştir. Kırgızistan ve Özbekistan'da peşpeşe meydana gelen bu gelişmelerden rahatsız olan Pekin, bir ülkenin iç siyasi sisteminin bir başka ülke tarafından değiştirilemeyeceğini özellikle vurgulamaktadır. Bu açıdan Çin, Orta Asya veya herhangi bir bölgede insan hakları ve demokrasi bahanesiyle bir ülke rejimine askerî, siyasi ve iktisadi baskı uygulanmasına kesinlikle karşı çıkmaktadır. Çin'in uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş döneminde genel kabul gören bu yaklaşımında 1989 Tiananmen olaylarının⁴³ büyük etkisi olmuştur. 1989 olaylarından sonra Çin artık yalnızca Asya'daki birçok otoriter devletten biridir. Rejim kendi seçkinlerinin büyük bir bölümünün, özellikle de günün birinde ülkeyi devralacak olan gençliğin gözünde meşruiyetini kaybetmiştir. Gençlik artık bütünsel bir ideolojinin takipçisi değildir. Çin Halk Cumhuriyeti artık bir daha hiçbir zaman Mao döneminde olduğu gibi bütün dünyadaki devrimciler için bir örnek olmayacaktır. Bölgedeki hızla gelişen kapitalist ülkelerle karşılaştırıldığında çok daha geriden gelmesi, bunu daha da olanaksızlaştırmaktadır⁴⁴. Pekin'in siyasal yorumuna göre bölgedeki terörün bitmesiyle birlikte, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin de talepleriyle ABD bölgeden çıkmaya zorlanabilecektir. Pekin bu konuda ŞİÖ'yü etkili bir araç olarak kullanmayı düşünmektedir⁴⁵. Pekin çok taraflı bölgesel sorunların ŞİÖ bünyesinde çözülmesini arzu etmektedir. Bu yüzden Çin, ŞİÖ'nün daha da güçlenip gelişmesi konusunda oldukça isteklidir ve Cumhurbaşkanı Hu Jintao da bu konuda büyük gayret göstermektedir. Terör ve diğer güvenlik sorunları başta olmak üzere tüm bölgesel sorunların çözümünde ŞİÖ'nin daha etkili hale getirilmesi konusu Haziran 2006 Şanghay Zirvesi'nde de vurgulanmıştır⁴⁶. Orta Asya ülkeleri açısından bakıldığında ABD'nin bölgeye yerleşmesi, Çin ve Rusya arasında sıkışmış bölge ülkelerine stratejik açıdan avantaj sağlamıştır. Çin'i ve Rusya'yı hâlâ hegemon güç olarak gören Orta Asya ülkeleri ilk başlarda Pekin ve Moskova'ya karşı duydukları güven-

⁴² Ahat Andican, "Andican Olayları: Sonun Başlangıcı mı?", *Zaman*, 21 Mayıs 2005; Sinan Oğan, "Özbekistan'da 'Yeşil' Devrim Sancıları", <http://www.turksam.org/tr/a364.html>, 15 Mayıs 2005; Gökçen Oğan, "Andican Olayları' Sonrasında Özbekistan Dış Politikası", <http://www.asam.org.tr/temp/temp63.pdf>, 1 Ocak 2006.

⁴³ Bazı gözlemciler, Tiananmen Meydanı'ndaki öğrencilerin öncelikle politik söz hakkı talep etmediklerini, protestoların daha çok Deng Hsiaoping'in yerine kimin geçeceği konusunda Zao Ziyang ile Li Peng arasındaki iktidar mücadelesinin bir görünümü olduğu görüşünü savundular. Bu olayların bir kronolojisi için bk. Lucien W. Pye, "Tiananmen And Chinese Political Culture", *Asian Survey*, Nisan 1990, No. 4, s. 331-147.

⁴⁴ F. Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayınları, İstanbul 1999, s. 49

⁴⁵ Nilas Swanström, s. 584.

⁴⁶ Official Website of SCO Summit, "Joint Communiqué Of the Meeting of the Council of Heads of State of The Shanghai Cooperation Organization"; (http://english.scosummit2006.org/en_zxbb/2006-06/15/content_756.htm).

sizliği gerek ŞİÖ bünyesindeki işbirliği gerekse ABD ve Türkiye gibi bölge dışı ülkelerle yaptıkları ikili işbirlikleri ile aşmaya çalışmışlardır. Zaten sırf bu yüzden Kırgızistan ve Özbekistan ABD'ye askeri üs verme konusunda tereddüt etmemiştir. Ancak, ABD'nin Orta Asya'da rejim değişikliklerine destek vereceği yolundaki şüpheler de bölge başkentlerini rahatsız etmektedir. Nitekim Kırgızistan'da Akayev iktidarının devrilmesinden ve Özbekistan'daki başarısız Andican ayaklanmasından dolayı ABD sorumlu tutulmaktadır. 11 Eylül 2001'den sonra ABD'nin bölgede kazandığı itibar Kırgızistan ve Özbekistan olaylarından sonra bir erozyona uğramıştır. Özellikle otokratik rejimlerin mevcut olduğu Orta Asya ülkeleri, kendilerini ABD yerine yeniden Çin ve Rusya'ya daha yakın hissetmeye başlamışlardır. Yine 11 Eylül sonrası kurumsal açıdan sarsıntı yaşayan ŞİÖ, bu olaylardan sonra NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı'na (AGİT) karşı yeniden bir cazibe merkezi haline gelmiştir⁴⁷. En azından Özbekistan'ın 2001 öncesine göre Çin ve Rusya ile ilişkileri çok daha iyi durumdadır. Çin, Rusya ve ABD, Orta Asya'da birincil sırada söz sahibi olmak isteyen büyük güçlerdir. Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan, Japonya ve Avrupa ülkeleri ise Orta Asya'da rol almak isteyen ikincil sıradaki devletlerdir. İkinci grupta yer alan bu ülkeler, kapasitelerindeki çeşitli yetersizliklerden dolayı Çin, ABD veya Rusya'yı yanlarına alarak Orta Asya'da etkili olmaya çalışmaktadırlar. Nitekim, bölgedeki Çin ve Amerikan nüfuzunu dengelemek için Rusya ve Hindistan bazı konularda ortak hareket etmeye başlamışlardır. Türkiye ile ABD arasında da bölgeye yönelik benzer işbirliği mevcuttur. Pakistan da Çin vasıtasıyla bölgeye açılmak istemiştir. Pekin ve İslamabad arasında Şubat 1998'de uluslararası alanda kapsamlı işbirliği için varılan mutabakat da bunun bir göstergesidir⁴⁸. Japonya da Orta Asya'da Rusya-Çin eksenini hem kendisi hem de ABD için dengeleyici bir politika izlemeye çalışmaktadır. 'Orta Asya Artı Japonya Diyalogu' adlı altındaki dışişleri bakanları toplantıları 2004'ten beri her yıl düzenli olarak yapılmıştır. Son olarak Japon Başbakanı Junichiro Koizumi Ağustos 2006'da Kazakistan ve Özbekistan'a çok önemli bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Koizumi yine Ağustos 2006'da Moğolistan'a da bir ziyarette bulunmuştu. Kasım 2005'de ABD'nin Özbekistan'daki askeri üslerini tahliye ettiği düşünülürse, Japonya'nın Orta Asya'daki nüfuzunu artırması Washington açısından da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. ŞİÖ'ye alternatif olabilecek Japonya'nın bu tür girişimlerini, Rusya ve Çin endişe ile takip etmektedir⁴⁹. Mayıs 2006'da gerçekleştirilen ŞİÖ zirvesinden sadece 10 gün sonra Japonya'nın Orta Asya Dış İşleri bakanlarını Tokyo'da toplaması da bu endişelerin yersiz olmadığını bir göstergesidir. Japonya'nın stratejik bir hamle olarak Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmesinin Rusya ve Çin ile olan ilişkilerini nasıl etkileyeceği zamanla daha iyi ortaya çıkacaktır. Rusya ile Japonya arasındaki Kuril Adaları üzerindeki egemenlik 11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri tartışmaları halen bir çözüme kavuşmuş değildir. Yine Çin, II. Dünya Savaşı öncesinde Japon ordusu tarafından gerçekleştirilen savaş suçları dolayısıyla Japonya'ya karşı hâlâ şüpheyle bakmaktadır. Üstelik Japonya'nın 1894-95 Savaşı'nda Çin'i ve 1904-05 Savaşı'nda da Rusya'yı yenmesinden sonra 1945'e kadar uzanan bir dönemde adım adım Türkistan coğrafyası üzerinde etkili olma stratejisi izlemesi, günümüzde Tokyo'nun Orta Asya ilişkileri konusunda Pekin ve Moskova'nın oldukça hassas davranmalarına yol açmaktadır. İran'ın Orta Asya'daki nüfuzu Farsça konuşan Tacikistan'dan öteye geçememiştir. Türkiye ise bölgeye bağımsızlık sonrası hızlı bir

⁴⁷ Selçuk Çolakoğlu, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, , Bahar 2004, Sayı 1, s.197.

⁴⁸ Joseph Y.S. Cheng-Zhang Wankun, "Patterns and Dynamics of China's International Strategic Behaviour", *Journal of Contemporary China*, Cilt. 11, 2002, Sayı 31, s. 237.

⁴⁹ Takashi Horiuchi, "Koizumi Courts Central Asian Nations", *The Asahi Shimbun*, 23 Ağustos 2006.

giriş yapmış ve tüm Orta Asya ülkelerini resmen ilk tanıyan devlet olmuştur. Ayrıca Ekim 1992’de Ankara’da Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ın katılımıyla Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi düzenlenmiştir. Ancak Türkiye’nin soy ve kültür birliğine dayalı bu bölge politikasında zaman içerisinde bazı zaafılar ortaya çıkmıştır. Pekin, Orta Asya’da söz sahibi olmak isteyen ülkeler arasında ABD’yi ve bölge halklarının akrabası konumundaki Türkiye’yi tehlikeli görmekte ve bu ülkelerin nüfuzunu sınırlandırmak için ayrı bir çaba harcamaktadır⁵⁰.

SONUÇ

Son yıllarda Avrasya coğrafyasında meydana gelen değişimleri , onun dışında duran bir tarihçi olarak ele aldık. Tarafsız bir bakış açısıyla, bu coğrafyada meydana gelen değişimlerin, siyasal ve kültürel açıdan bir gelişme olup olmadığına karar verebilecek durumda değiliz. Fakat, bunun zaten çok güç bir iş olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. 1970’lerin başında dünyada sadece bir tane bağımsız Türk devleti varken, şimdi –adları değişik de olsa- yedi tane bağımsız Türk devletinin bulunmasına saplanıp kalırsak ve bunu Türk Dünyası açısından bir ilerleme ölçütü olarak kabul edersek yanılığa düşeriz. Bu nedenle değişimin şartlarını ve sonuçlarını nazarı itibara almamız gerekir. Çoğalan bağımsız Türk devletlerinin dünya siyaset, tarih ve medeniyetindeki etkinlikleri sorgulanmalıdır. Bu devletlerin iki farklı siyasal sistem ve yaşam tarzını birbirine entegrasyonunu başarması lazımdır. Bunu yapabilmek için yeni yaşam biçiminin temel özellikleriyle değerleri içerisine girebilmesi, ikisini de tarih objesi olarak, kendi toplumsal belleğinde yeniden yapılandırması şarttır. Dolayısıyla tarihçiyi donanımlı bir yargıç yapan faktör, konuya uzaktan bakmaması, Türk Dünyası’nı kalemiyle yeniden canlandırmasıdır. Türk Dünyası’nın bütünlüğü içerisinde ele alınan belli bir siyaset tarzının yargılanması işinin imkansız olduğunu, çünkü bu bütünlük içerisinde bu devletlerin, küresel siyasetin değil aktörü, nesnesi bile olmadığını araştırmamızda gördük. Hiçbir biçimde başaramayacağımızı sandığımız bir şeyi, başarıya çabası yanılsamalar ortaya çıkarabilir. Bir tarih döneminin bir aşamasının, Türk Dünyası’nın bütünlüğü açısından bir ilerleme kaydedip kaydetmediğine karar verebilmek şüphesiz yanılsamalar doğurabilir. Bu tarihsel dönemi Türk Dünyası açısından “ulusluk çağı” ya da “zaman kesitinde bir parlaklık çağı” olarak nitelendirip de gerçek tarihi yeniden kuramayışımız, bana göre Türk dilli ulusların tarihsel görüş alanının yakın geçmişle sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Türk dünyası, küresel oyunlara gelmeyecek ve bu oyunlarda figüran değil, aktör olabilecek her türlü potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

“ABD Üssü Kapatılmasına Meclisten Onay”, <http://Www.Tumgazeteler.Com/?A=4705142>.

“Güneybatı Asya Doktrini-Prof. Albert Wohlstetter |Gelişimi ve Doğurduğu Sonuçlar”, <http://www.68aksaray.gen.tr/forum/guneybatı-asya-doktrini-t5179.html?s=eb4071a00cec6c6b0001a0100dba0eca&mp=9073>

“Hazar’da Tehlikeli Oyun”, **Akşam Gazetesi**, 01 Ağustos 2001.

“Kırgızistan’daki ABD Üssü Resmen Kapatıldı”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4705063>.

“Orta Asya: ABD İle Rusya Kışkırtıcılığı Orta Asya”, <http://www.dusuncegundem.com/content/view/462/29/>.

⁵⁰Selçuk Çolakoğlu, “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Ve Çin-Orta Asya İlişkileri”, **OAKA**, Cilt:1, 2006, Sayı 2, s. 38-55.

- "Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansı Konuşması", http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3215.
- "Putin'in Münih konuşması Genelkurmay'ın Sitesinde", <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=29982>.<http://arsiv.sabah.com.tr/2007/02/16/gnd103.html>.
- AĞACAN K., "ABD'nin Gürcistan'a Asker Göndermesi: Terörle Mücadelede Üçüncü Cephe mi, Yoksa Köprü Başının Tutulması mı?", **Stratejik Analiz**, Nisan 2002.
- AKMAN A., "Orta Asya: ABD ile Rusya Kışkıncında Orta Asya", http://www.dusuncegundem.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=462.
- AMANOV Ş., **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007.
- ANDİCAN A., "Andican Olayları: Sonun Başlangıcı mı?", **Zaman**, 21 Mayıs 2005.
- ARMAOĞLU F., **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2004.
- ASKERZADE A., "NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", **Karadeniz Araştırmaları**, Kış 2009, Sayı 20
- AYAN E., **Ortadoğu'da Yap-Boz**, Karadeniz Dergi Yayınları, Ankara 2010.
- BRZEZINSKI Z., **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2005.
- CAFERSOY N., "Rusya'da (Yeni) Avrasyacılık Akımı",
- CHENG J. Y. S.- WANKUN Z., "Patterns and Dynamics of China's International Strategic Behaviour", **Journal of Contemporary China**, Cilt. 11, 2002, Sayı 31.
- CURUL S., "Yeni Dünya Düzeninin Yeni Gerçeği: Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu Neresidir?", <http://turkesen.com/arastirma.html>.
- ÇOLAKOĞLU S., "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Ve Çin-Orta Asya İlişkileri", **OAKA**, Cilt:1, 2006, Sayı 2.
- ÇOLAKOĞLU S., "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, , Bahar 2004, Sayı 1.
- EKREM E., "Kırgızistan'da Yeni Sivil darbe", **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/290/kirgizistanda-yeni-sivil-darbe.aspx>.
- EKREM N. H., "Orta Asya'da Güç Dengeleri: Şanghay İşbirliği Örgütü Başbakanlar Toplantısı Sonrası", <http://www.turksam.org/tr/a614.html>.
- ELLISON H. J., "Russia, Korea, and Northeast Asia", **Korea's Future and Great Powers**, University of Washington Press, 2001.
- EROL M. S.- TUNÇ Ç., "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2003, Cilt 9, Sayı 3.
- FOOT R., "Chinese Strategies in a US-hegemonic Global Order: Accommodating and Hedging", **International Affairs**, 2006, Cilt 82, Sayı 1.
- FUKUYAMA F., **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık, İstanbul 1999.
- GLADNEY D. J., "Islam in China: Accomodation or Separatism?", **The China Quarterly**, Cilt: 174, Haziran 2003.
- GÜL M., "Bölgesel ve Global Aktörlerin Kafkasya'ya Etkisi", *Kafkas Diasporası*, <http://www.uzunyayla.com/new/yazar.asp?yaziID=1690>
- GÜRAN Y., "Büyük Ortadoğu Projesinin (BOP) Kime Yararı var?", <http://www.Yalcinguran.com/2008/byk-ortadou-projesinin-bop-kime-ne.html>.
- HARADA C., "Russia and North-East Asia", **Adelphi Paper**, Temmuz 1997, Sayı 310.
- HORIUCHI T., "Koizumi Courts Central Asian Nations", **The Asahi Shimbun**, 23 Ağustos 2006.

- http://turkey.cri.cn.../14/1@66508.htm.06/15/content_756.htm).
- http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371733.
- <http://www.tumgazeteler.com/?a=801405>.
- <http://www.turksam.org/tr/yazdir700.html>.
- MCDERMOTT R., "Bishkek's Manas Base in Crises", **Eurasia Daily Monitor**, Cilt: 3, Sayı: 228, Aralık 2006.
- Official Website of SCO Summit, "Joint Communiqué Of the Meeting of the Council of Heads of State of The Shanghai Cooperation Organization"; (http://english.scosummit2006.org/en_zxbb/2006-
- OGAN G., "Andican Olayları' Sonrasında Özbekistan Dış Politikası", <http://www.asam.org.tr/temp/temp63.pdf>, 1 Ocak 2006.
- OGAN S., "Özbekistan'da 'Yeşil' Devrim Sancıları", <http://www.turksam.org/tr/a364.html>, 15 Mayıs 2005.
- OGAN S., www.turksam.org (17.07.2004).
- ONG R., "China's Security Interests in Central Asia", **Central Asian Survey**, Aralık 2005, Cilt 24, Sayı 4.
- PHAM J. P., "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", **American Foreign Policy Interests**, 2006, Cilt 28, Sayı 1.
- PYE L. W., "Tiananmen And Chinese Political Culture", **Asian Survey**, Nisan 1990, No. 4.
- Security Through Partnership**, Brussels, NATO 2005.
- SWANSTROM N., "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", **Journal of Contemporary China**, Kasım 2005, Cilt 14, Sayı 45.
- ŞANLI B., "Kafkasya'da Enerjinin Yeni Jeopolitiği", **Anlayış Dergisi**, Eylül 2003.
- UĞURLU Ö., **Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 273 vd. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/2151.pdf>.